

PROSVJETITELJSKE TENDENCIJE U OGLEDALU REGIONALNIH MEDIJA

Äufklärungsdiskurse in der deutschsprachigen Regionalpresse Zentraleuropas 1800-1920. Thomas Nicklas, Matjaž Birk (ur.). Épure – Éditions et presses universitaires de Reims, 2022., 242 str.

Zbornik znanstvenih radova, čiji bi naziv preveden na hrvatski jezik glasio *Prosvjetiteljski diskursi u regionalnom novinstvu na njemačkom jeziku 1800.-1920.*, treće je izdanje u nizu objavljeno u cjelini *Studia Habsburgica* u nakladi Sveučilišta u Reimsu, Francuskoj, u sklopu koje se objavljuju znanstvene monografije i zbornici na temu političke i kulturalne povijesti na tzv. bivšim habsburškim teritorijima. Knjiga je vrijedan doprinos proučavanju povijesnog konteksta promatranog kroz njegov odraz u novinskom diskursu od 18. do 20. stoljeća.

Zbornik donosi uvodni tekst na njemačkom jeziku urednika Thomasa Nicklasa i Matjaža Birka, devet znanstvenih radova na njemačkom jeziku koji proučavaju različite aspekte prosvjetiteljskog narativa u regionalnom novinstvu centralne Europe objavljenog na njemačkom jeziku, registar imena, registar mjesta i popis bibliografije. Opsegom se zbornik proteže na 242 stranice teksta. U uvodnom tekstu urednici Nicklas i Birk postavljaju za cilj ispitati dugovječnost prosvjetiteljskog diskursa u regionalnom novinstvu „dugog 19. stoljeća“, njegove kulturalne transfere iz (sjeverno)njemačkih u centralnoeuropske regije kao i općenito posebnosti centralnoeuropskih prosvjetiteljskih ideja koje su cirkulirale medijskim krajolikom. S obzirom na činjenicu da se zbornik sastoji od znanstvenih radova koji mogu funkcionirati i kao zasebne cjeline, slijedi prikaz pojedinih radova.

Gabriele Melischek i Josef Seethaler u prvom radu naslovljenom *Öffentlichkeit und Presse in der Habsburgermonarchie* [hrv. Javnost i novinstvo u Habsburškoj Monarhiji] daju svojevrstan znanstveni okvir i podlogu za radove koji slijede. Ističu presudnu ulogu prosvjetiteljskih ideja u stvaranju uvjeta za transparentno djelovanje države kao i slobodu novinstva. Iako su prosvjetiteljske ideje puno ranije prisutne na habsburškim teritorijima, tek nakon 1860-ih

godina (iako i nakon toga s preprekama i zastojima) uspostavljena je javnost, u kojoj sudjeluju svi zainteresirani za političke teme i procese. Kao otvoreno pitanje za daljnju detaljniju analizu autori uočavaju razlike u razvoju javnosti u urbanim i ruralnim sredinama, pri čemu se načelno u urbanim sredinama bilježi prisutnost pluralizma u izvještavanju i raznovrsnija ponuda novina, dok je to u ruralnim sredinama u znatno manjoj mjeri slučaj.

U radu „*Der Fürsten Reichtum sind die Herzen der Unterthanen.*“ *Ideen der Aufklärung und das Bild der Herrscher in der Laibacher Zeitung im letzten Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts* [hrv. „Srca podanika blago su gospodara.“ Ideje prosvjetiteljstva u prikazu gospodara u Laibacher Zeitung u posljednjem desetljeću 18. stoljeća] Anja Urekar Osvald uočava kako u posljednjem desetljeću 18. stoljeća prosvjetiteljski diskurs u slovenskim novinama *Laibacher Zeitung* obilježava fokusiranje na vrline gospodara koji je u potpunosti odgovoran za blagostanje i sreću podanika. S druge strane prepoznaje da taj prikaz ostaje površan, nekritičan te idealizira feudalne odnose. Prosvjetiteljske ideje upotrebljavaju se probrano, ciljano i bez reflektiranja njihovih (filozofskih) potencijala, pa čak i u slučajevima kada se prenose citati Immanuela Kanta. Odnosi između vladara i podanika prikazuju se kroz jedan pozitivan obiteljski narativ brižnosti simboličkog oca, vladara, prema članovima obitelji, djeci. Prikazi vladara u analiziranim novinama legitimiraju apsolutističku vladavinu prekomjernim hvalospjevima i motivom „sretnog podanika“.

Zbornik na veliku sreću hrvatskog akademskog okružja sadržava i znanstveni rad koji se bavi medijskim reprezentacijama stanja hrvatskog novinstva u 19. st. te time predstavlja osobit doprinos u pozicioniranju hrvatskog povijesnog nasljeđa u tzv. centralnoeuropskom kulturnom krugu. Radi se o članku *Das Theater als kulturelle Institution in Zagreb (Agram) und das Jahr 1818* [hrv. Kazalište kao institucija kulture u Zagrebu (Agramu) i 1818. godina] Milke Car sa Sveučilišta u Zagrebu. Autorica analizira nekoliko medijskih podloga za reprezentaciju: kazališni spektakl povodom posjeta carskog para Franje I. i Karoline, kako je prikazan u recenzijama i novostima otisnutim u novinama *Wiener Zeitung* i *Agramer Theater Journal*, te tekst kazališnog dirigenta Josepha Bubenhofena nastao povodom spomenutog posjeta. Car u radu pojašnjava „kulturalnu sinergiju“ novinstva i kazališta, dvaju medija koji se razvijaju u međusobnom utjecaju. Nadalje u Bubenhofenovu tekstu na temelju opisa dekoracija povodom carskog posjeta prepoznaje imperijalne reprezentacije moći. Kao posljednje razrađuje se uloga kazališta u razvoju javnosti. Rezultati analize potvrđuju da su kazali-

šte i novinstvo igrali značajnu ulogu u stabiliziranju postojećeg sustava slanjem snažnih afirmativnih poruka kojima je cilj legitimirati imperijalnu moć. S druge strane zagrebačko se društvo nalazilo u procesu modernizacije, tzv. ispreplitanju povijesti (*Jürgen Osterhammel*), pri čemu se potvrđuju postojeći sustavi istovremeno s uvođenjem novih, u ovom slučaju to se odnosi na jačanje prisutnosti nacionalnih ideala u javnom prostoru. Rezultat je nastanak plurikulturalnog, višejezičnog i multikulturalnog okružja na periferiji Habsburškog Carstva.

Supostojanje oprečnih ideoloških načela unutar prosvjetiteljskog medijskog diskursa potvrđuje i Matjaž Birk krenuvši pritom promatrati diskurs iz nešto drugačijeg kuta: medijalne konstrukcije spola. U radu *Frauen im aufklärerischen Diskurs in der Laibacher Zeitung an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert* [hrv. Žene u prosvjetiteljskom diskursu u *Laibacher Zeitung* na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće] kao ženski ideali prepoznaju se ženske članice Habsburgovaca. One prenose prosvjetiteljske ideale, koji su se tada smatrali ženama primjereni, a prije svega to je pedagoški rad u borbi protiv praznovjerja. Potom slijede praktična (vjerska) tolerancija i humanitarno djelovanje. Upravo se građanke smatraju ključnom društvenom grupom za motiviranje društvenog napretka, kakav se priželjkivao. Iako se od njih očekuje aktivnost, žene se i dalje podvrgavaju krutim stereotipima te podređuju patrijarhalnom idealu, napominje Birk.

Pod temom *Aufklärungsgeist zwischen Reformzeit und Revolutionsjahr in Der Ungar. Zeitschriftliches Organ für magyarische Interessen, für Kunst, Literatur, Theater und Mode (1842-1848)* [hrv. Prosvjetiteljski duh između reformacije i revolucije u *Der Ungar. Novinski organ za mađarske interese, za umjetnost, kazalište i modu (1842-1848)*] Zsuzsa Bognár daje uvid u mađarska prosvjetiteljska nastojanja kako su prikazana u novinama *Der Ungar* sredinom 19. stoljeća. Kao dominantan element prosvjetiteljskog diskursa uočava jasno odvajanje od radikalne prosvjetiteljske prakse kakva se provodila u Francuskoj Republici te inzistiranje na humanističkim idealima. Prikaz knjige grofa Stephana Széchenyija poslužio je redakciji novina kao format za isticanje građanskog prosvjetiteljskog razvoja bez uporabe nasilja. Osobito je to naglašeno s obzirom na činjenicu da se habsburška vlast krajem 18. stoljeća već jednom osvetila svojim protivnicima u Mađarskoj javnim egzekucijama. Kroz proučavano se razdoblje relativno kontinuirano pojavljuju simboli i imena tipični za prosvjetiteljski diskurs (tolerancija, Voltaire, Rousseau, svjetlo i sl.). Takav će pomirljiv stav časopis imati i u revolucionarnoj 1848. godini kada dugogodišnji glavni urednik Hermann

Klein biva smijenjen, nakon čega slijedi snažan obrat u političkom usmjerenju časopisa.

Uršula Krevs Birk u radu pod nazivom *Die österreichisch-ungarische Okkupation Bosniens und der Herzegowina in der deutschsprachigen Regionalpresse. Ein diskurslinguistischer Blick auf das Laibacher Tagblatt aus dem Jahr 1878* [hrv. Austrijsko-mađarska okupacija Bosne i Hercegovine u njemačkom regionalnom novinstvu. Diskursno-lingvistički pogled na *Laibacher Tagblatt* iz 1878. godine] proučava na koji se način Monarhija pozitivno prezentira u tekstovima o okupaciji Bosne i Hercegovine dogovorenoj na Berlinskom kongresu. Zaključuje da se prije svega tekstovi fokusiraju na gospodarska pitanja i infrastrukturni razvoj Bosne i Hercegovine, dok se „civilizatorska“ misija u manjoj mjeri pojavljuje u diskursu. Tradicionalne ideale prosvjetiteljstva zamjenjuje ekonomska učinkovitost i logistička modernizacija. Časopis *Laibacher Tagblatt* pritom jasno adresira govornike njemačkog jezika unutar slovenskog područja te zauzima jasan proaustrijski politički stav.

U zborniku je zastupljeno i novinstvo Bosne i Hercegovine. Sanja Radanović u radu pod nazivom *Fürsorgeaktionen in Bosnien und Herzegowina während des Ersten Weltkriegs und ihre Darstellung in der Zeitung Bosnische Post* [hrv. Dobrotvorne akcije u Bosni i Hercegovini tijekom Prvog svjetskog rata i njihov prikaz u novinama *Bosnische Post*] uočava odmak od racionalističkog izvještavanja i funkcionalizaciju emocionalnih sadržaja i formi koje su potvrđivale stavove i nastojanja Monarhije s jedne strane dok su s druge poticale na društveno korištan rad i karitativno djelovanje.

Kinga Gáll u članku pod nazivom *Umbruch und Toleranz nach 1919. Zeitzzeugnisse in der Temesvarer Zeitung* [hrv. Prijelom i tolerancija nakon 1919. Vremenski zapisi u *Temesvarer Zeitung*] prikazuje značajnu ulogu novinstva u dokumentiranju prijelomne i vrlo dramatične situacije nakon podjele Banata između Rumunjske, Srbije i Mađarske, pri čemu dotad mađarski grad Temeswar, danas Timișoara postaje rumunjskim gradom. Gáll u novinskim sadržajima, koji u tom turbulentnom i nestabilnom ozračju propagiraju humanost i posreduju među različitim etnijama unutar nove države, prepoznaje utjecaj prosvjetiteljskih ideja.

Posljednji znanstveni rad u zborniku promatra fenomen medijske reprezentacije prosvjetiteljstva kroz spektar filozofskih rješenja, ali i proturječnosti utkanih u filozofiju Immanuela Kanta. Pod naslovom *Der Buchdruck und die*

Trivialität der Aufklärung. Das Beispiel Zeitung [hrv. Tisak knjiga i trivijalnost prosvjetiteljstva. Primjer novinstva] Dejan Kos utvrđuje da novovjekovno novinstvo promiče trivijalan oblik razumijevanja svijeta, jer ne problematizira proturječnosti spoznaje kao ni onoga što se spoznaje. Takav proces smatra temeljenim u samom filozofskom kompleksu prosvjetiteljstva.

Zaključno se može reći da je svih devet radova doprinijelo ostvarivanju ciljeva koje su postavili urednici Nicklas i Birk: potvrđivanju dugotrajnog prisustva prosvjetiteljskih ideja u regionalnom novinstvu na njemačkom jeziku od 18. do 20. stoljeća kao i postojanja transfera ideja iz sjevernonjemačkih pokrajina u periferne centralnoeuropske regije. Osobito je koristan zbornik istraživačima razvoja prosvjetiteljstva u kulturnom kontekstu pojedinih regija Habsburške Monarhije kao i onima koji istražuju specifičnosti pojedinih medijskih krajolika tijekom povijesti. Prilozi iz Austrije, Slovenije, Hrvatske, Mađarske, Bosne i Hercegovine te Rumunjske daju sustavnu i promišljenu analizu naslovne teme, dok s druge strane otvaraju niz pitanja i istraživačkih perspektiva za daljnja istraživanja regionalnog novinstva.

Stephanie JUG